

DISKUSE

K transkulturnímu převodu dotazníků

(Několik poznámek na okraj jednoho překladu)

P. ŘÍČAN

Osobnostní dotazníky jsou — jak se u nás často zdůrazňuje — neobyčejně citlivé na převod z jedné kultury do druhé. Nejde přitom jen o překladatelskou otázku v běžném smyslu. Dáme-li povahový dotazník překladateli vědeckých nebo technických textů, dostaneme překlad přesný slovo od slova, který jasně a srozumitelně přetlumočí smysl jednotlivých otázek, snad tu a tam za cenu určité topornosti. Svěříme-li tutéž úlohu literárnímu překladateli, dostaneme hladce plynoucí text bez kostrbatostí, tu a tam za cenu určitých významových nepřesností, které pro laika budou představovat sotva postřehnutelné rozdíly v odstínech. Z hlediska účelu, kterému dotazník slouží, budou ovšem oba překlady nutně špatné. Psycholog musí především vědět, co dotazník zjišťuje, kterou povahovou vlastnost má která položka dotazníku zachycovat. Musí si ujasnit teoretické pozadí a podstatu těchto vlastností, nejen jejich vnější podobu. Pak teprve překládá, lépe řečeno převádí jednotlivé otázky. Je si vědom, že jen někdy bude mít k dispozici naprosto přesný významový ekvivalent, který bude i co do psychologického podtextu rovnocenný originálu. Většinou musí přistupovat na různé drobné kompromisy mezi věrností doslovného znění originálu, srozumitelností překladu, jeho hladkostí a psychologickou ekvivalentností překladu s originálem.

Nikdy není záruka, že dva stejně dobří odborníci, mající stejně dobré jazykové poradcce, se při překladu dotazníku shodnou. I když budou souhlasit s výše naznačeným rámcovým po-

jetím překladu, projeví se nezbytně i při překládání rozdíly v pojetí té či oné osobní vlastnosti, rozdíly v pojetí jazyka jako media psychologické diagnózy a snad i subtilní rozdíly v teoretické koncepci psychologického měření vůbec. Chci v tomto článku ukázat, jak se osobitá koncepce transkulturního převodu dotazníku může projevat. Vybral jsem k tomu český překlad Eysenckova dotazníku extravertze a neuroticismu (EPI), který pořídili František Engelsmann a Vladimír Smékal a který vydal v roce 1968 národní podnik Psychodiagnostika v Bratislavě.

Zajímavá je z našeho hlediska hned první otázka, která se probanta ptá, zda často touží po vzrušení („excitement“). Překladatelé volí odchylku od doslovného znění a ptají se na touhu po „vzruchu *kolem sebe*“. Nejde jistě o bezděčnou nepřesnost. Překladatelé vycházejí zřejmě z pojetí extravertze jako sociability. Zatímco vzrušení může člověk prožívat i nad dobrou knihou nebo při práci v laboratoři, „vzruch kolem sebe“ ukazuje výhradně k sociální situaci. Nechci polemizovat s tímto pojetím, ani nechci překladatele kritizovat za to, že domýšlejí a snad zužují Eysenckův pojem extravertze. Chci jen ukázat, jak nepatrná změna, laikovi sotva postřehnutelná, vede k jemnému, ale nikoli zanedbatelnému významovému posunu v psychologickém smyslu otázky.

Dále je z našeho hlediska pozoruhodná čtvrtá otázka. Eysenck považuje za příznačné pro člověka s vysokým neuroticismem, že se těžko smíruje se zápornou odpovědí na svou prosbu (to take no for an answer). Překladatelé souhlasí s Eysenckem v tom, že situace odmítnutí prosby (nebo návrhu, žádosti apod.) je diagnostická pro neuroticismus, teorie rolí je však zřejmě vede k názoru, že neuroticky bude v takové situaci reagovat spíše ten, kdo odmítá,

než ten, kdo je odmítán. Volí proto znění »odpovědět někomu „ne“«.

Pozoruhodné je, že překladatelé shledávají u české populace větší psychiatrickou informovanost než u anglické populace, pro kterou byl dotazník původně konstruován. Proto tam, kde se Eysenck ptá na bušení srdce (palpitations), mluví překladatelé o „*pocitech bušení srdce*“ (38). V jiné otázce, kde se Eysenck ptá na „starosti z hrozných věcí, které by se mohly přihodit“, dávají překladatelé „*hrozné věci*“ (awful things) do uvozovek, aby naznačili, že jde o pošetilé strachy, příznačné pro neurotika (40). Podobně v otázce 14, kde se Eysenck probanta ptá, zda ho mrzívaly věci, které „*neměl udělat*“ (should not have done), považují překladatelé za důležité naznačit, že jde o neadekvátní reakci zbytečného přemítání o různých neskutečných „*kdybých býval*“. Uchylují se proto od doslovnosti a riskují i výtku češtináře použitím vazby „*co byste nebyl měl udělat*“.

Jedním z nejběžnějších problémů při překladu dotazníku je neposunovat příliš poměr frekvencí odpovědí „ano“ a „ne“. Tento problém zřejmě řešili naši překladatelé např. v otázce 12. Je

to otázka přispívající ke zjištění „skóre lži“ tím, že se ptá na běžnou reakci hněvu a zlosti. Protože však — na rozdíl od příslovečně klidných Angličanů — by tuto reakci (getting angry) každý Čech asi ochotně uznal, překladatelé zesilují až na „*neovládnete se*“, přičemž zároveň přecházejí od introspektivní formulace k formulaci znějící více behavioristicky.

Nehodlám s autory překladu na tomto místě polemizovat, i když se s jejich pojetím transkulturního převodu dotazníků plně neztotožňuji. Šlo mi pouze o to ukázat na několika příkladech (podobných by se našla mezi padesáti sedmi otázkami EPI ještě řada), jak značně může být překlad dotazníku ovlivněn teoretickou a metodologickou koncepcí svých autorů.

Snad se může někomu zdát maličerné diskutovat o podobných drobnostech. Přeloží-li Eysenckův dotazník znovu někdo, kdo bude vycházet z jiného pojetí, budou oba překlady mezi sebou jistě vysoce korelovat. Domnívám se však, že tak odpovědný počin, jako je překlad dotazníku určeného k běžnému užívání na klinice, v poradně a snad i při výběru, zasluhuje pozornost a péči v detailech.